

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

“พระธาตุ” เป็นสิ่งก่อสร้างที่บรรจุอัฐิ พระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า องค์ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นสิ่งก่อสร้างที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธบริษัท และเชื่อว่าพระธาตุเป็นอุเทสิกะเจดีย์ที่สร้างแทนองค์พระบรมศาสดาที่ทรงคุณค่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา จึงทำให้เกิดคติการบูชาพระธาตุขึ้นในพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานที่ปรากฏ อยู่ในดินแดนไทยมาตั้งแต่สมัยทวารวดีเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12 ปรากฏหลักฐานพระธาตุเจดีย์ อยู่ทั้งในเมืองและนอกเมือง ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 เริ่มมีการสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้น เพื่อเป็นหลัก หรือเป็นศูนย์กลางของเมือง ที่ได้รับแนวคิดและคติมาจากบ้านเมืองที่นับถือศาสนาฮินดูและศาสนา พุทธฝ่ายมหายาน และในเวลาต่อมาประเพณีในการสร้างพระสถูป เพื่อบรรจุพระธาตุไว้กลางเมือง ถือได้เป็นหลักของบ้านเมืองซึ่งได้แพร่หลายจนเกิดเป็นคติของการสร้างวัดสำคัญขึ้น¹

ในการนับถือพระธาตุในทางพระพุทธศาสนา ที่มีความเชื่อและมีการนับถือพระธาตุเป็น ปุชนิยมวัตถุที่สำคัญยิ่งกว่าวัตถุมงคลอื่นๆ และในทุกประเทศที่นับถือศาสนาพุทธไม่ว่าจะนับถือ ศาสนาฝ่ายหินยานหรือมหายาน ล้วนแล้วมีพระบรมสารีริกธาตุด้วยกันทั้งนั้น ถ้าว่าโดยความสำคัญ แล้วพระบรมสารีริกธาตุนับว่ามีความสำคัญมากในการประกาศศาสนาพุทธ เพราะมีพลังใน การดึงดูดศรัทธาของผู้ที่ไม่เสื่อมใสให้เกิดความศรัทธา และผู้ที่มีความศรัทธาให้เกิดความเสื่อมใส เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เช่น ที่ลังกาทวีปถือว่าพระธาตุเป็นปุชนิยมวัตถุที่สำคัญ ยิ่งกว่าปุชนิยมวัตถุอื่น ในพระพุทธศาสนา² นอกจากพระธาตุจะมีความสำคัญต่อคนส่วนมากที่เชื่อถึงอำนาจความ ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีอยู่กับพระธาตุนั้นๆ และในการกราบไหว้บูชา เพื่อคุ้มครองตนเองให้แคล้วคลาดจาก อันตรายทั้งปวง เช่นที่ประเทศอินเดีย ในสมัยก่อนพุทธกาลมีการนับถือของศักดิ์สิทธิ์ และ

¹ สุรพล คำริห์กุล, ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 144.

² สมหมาย เปรมจิตต์, พระเจดีย์ในลานนาไทย: งานวิเคราะห์และอนุรักษ์ศิลปะและสถาปัตยกรรมลานนาไทย, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524), หน้า 7-8, 21.

กราบไหว้วัตถุ พระธาตุในส่วนของพระไตรปิฎกก็ยังคงมีการกล่าวถึงเรื่องมนุษย์บางจำพวกที่มีการกราบไหว้สิ่งต่างๆ เช่น สัตว์ ต้นไม้ ผู้วิเศษตลอดจนภูตผีปีศาจต่างๆ นานา แม้จะมานับถือที่มีคำสอนหนักไปในทางจริยศาสตร์และปรัชญา ก็ยังไม่ละทิ้งความเชื่อเดิม คือมักจะยกย่องให้ศาสดาผู้ที่ตนนับถือมีอิทธิปาฏิหาริย์ สามารถช่วยให้คลาดแคล้วจากภัยอันตรายต่างๆ และบันดาลโชคลาภ จึงทำให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธาต่อคนส่วนมากในพระพุทธศาสนา

ในเขตภาคเหนือตอนบนคติการสร้างพระธาตุนั้นมีหลักฐานชัดเจนปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกคือ พระธาตุหริภุญไชย ที่พระยาอาทิตยราชโพรดให้สร้างขึ้นไว้ในเมืองหริภุญไชย โดยคติการสร้างพระธาตุเจดีย์หรือพระธาตุกลางเมืองนี้ยังคงเป็นแบบแผนที่นิยมสืบทอดมาจนถึงสมัยล้านนา ดังพบว่าเมืองต่างๆ ในสมัยล้านนาแทบทุกแห่งจะปรากฏมีการสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นในเมืองเพื่อเป็นหลักหรือศูนย์กลางของเมือง เช่น เมืองนครหรือลลोर (ลำปาง) ที่สร้างขึ้นในสมัยล้านนา จะปรากฏมีพระธาตุเจดีย์วัดปางสนุก (พระธาตุศรีจอมไคล) ได้ถูกประดิษฐานอยู่กลางเมืองคาดว่าน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 หลังจากนั้นเมืองเชียงใหม่ มีพระธาตุเจดีย์หลวงตั้งอยู่กลางเวียง สร้างขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ 21 จากนั้นเมืองน่าน มีพระธาตุเจดีย์ช้างค้ำ สร้างขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ 20 จากนั้น เมืองเชียงรายในสมัยล้านนา ได้ปรากฏมีพระธาตุคอยตุงตั้งอยู่เป็นศูนย์กลางของเมืองคาดว่าน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 20-21³ สำหรับพระธาตุเป็นคติการบูชาพระธาตุที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทยมานานแล้ว จึงได้มีการพัฒนาการอย่างแพร่หลาย จนเกิดเป็นคติการสร้างวัดสำคัญขึ้น และนอกจากนี้ความศรัทธา ความเชื่อ ซึ่งเห็นได้จากการสร้างวัดสำคัญขึ้นในเขตภาคเหนือตอนบน ได้แก่ พระธาตุคอยสุเทพ พระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่, พระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน, พระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่, พระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน, พระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง, พระธาตุคอยทองมู จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น พระธาตุทั้งหมดนี้ถือได้ว่าการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุทั้งสิ้น และมีตำนานเกี่ยวกับความเป็นมาของพระธาตุแต่ละแห่งที่มีเอกสารหลักฐานและเล่าสืบต่อกันมาเป็นเรื่องที่น่าเลื่อมใส⁴

ประวัติศาสตร์เมืองลำปางเป็นจังหวัดหนึ่งที่อยู่ในเขตภาคเหนือตอนบน มีภูมิประเทศอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้และภูเขาสูง มีประวัติศาสตร์เก่าแก่ยาวนาน และยังเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในล้านนา ที่เป็นจุดศูนย์รวมทางด้านศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมล้านนา

³ สุรพล คำริห์กุล, *ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 147.

⁴ อมรเทโว ภิกขุ, *พระธาตุ มหัศจรรย์แห่งพระพุทธศาสนา*, (เชียงใหม่ : วิถินดีไชนน์, 2550), หน้า 1-2, 7.

ที่มีความโดดเด่น ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาแล้วไม่น้อยกว่า 1,300 ปี ตั้งแต่สมัย ตรีภุชโยช (พระนางจามเทวี) เป็นต้นมา คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 13 ชื่อของเมืองเขลางค์อันเป็นเมือง ในยุคแรกๆ และเมืองนครลำปาง ปรากฏอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายแห่ง ทั้งจากตำนาน ศิลปจารึกพงศาวดารต่างๆ จากคำที่ได้สืบทอดมาจากผู้เฒ่าผู้แก่ จึงทำให้นิยมเรียกกัน โดยทั่วไป อย่างแพร่หลายว่า “จังหวัดลำปาง” จึงทำให้จังหวัดลำปางมีศิลปะ สถาปัตยกรรมที่มีอยู่หลายแบบด้วยกัน โดยมีวิวัฒนาการมาจากศิลปะดั้งเดิมตั้งแต่ในประเทศอินเดีย จนได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี พุกาม และลังกาทวิป จนทำให้ศิลปะ สถาปัตยกรรมเป็นสิ่งที่ จำเป็นของคนส่วนใหญ่เพราะยังถือว่าเป็นศิลปะสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในปัจจุบัน จึงทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสแห่งวิถีทางการศึกษา เศรษฐกิจ และวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ซึ่งได้เปลี่ยน มโนทัศน์ วิถีความคิด ระบบการผลิต การบริโภค ไปโดยสิ้นเชิง ซึ่งได้เปลี่ยนไปจนกระทั่ง คนห่างเหินวัดและศาสนา อาจเพราะเห็นว่า เป็นความคิดที่เก่าแก่ ล้าสมัย ดังนั้น เราจึงควรมี สติปัญญา ที่จะถนอมรักษารากเหง้าวัฒนธรรมสิ่งที่ดั้งเดิมของเราไว้ แล้วปรับเปลี่ยนให้ผสมสมัย ตามเหตุ ตามปัจจัย ตามวิถีชีวิต เช่น ศิลปะสถาปัตยกรรมในเมืองลำปาง ซึ่งมีการผสมผสานศิลปะ ล้านนา กับ ศิลปะพม่า อยู่เป็นจำนวนมาก จึงทำให้จังหวัดลำปางได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่มีแหล่ง โบราณสถาน และอาคารบ้านเรือน ตามแบบสถาปัตยกรรมพม่ามากที่สุดในประเทศไทยซึ่งถือได้ ว่าจังหวัดลำปางมีสิ่ง que แสดงความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าทางสถาปัตยกรรม

จากการศึกษาประเด็นในเรื่อง “การศึกษาพระธาตุสำคัญในเมืองลำปาง เพื่อจัดการเส้นทางการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” จากการศึกษาในครั้งนี้ซึ่งทำให้เกิดคุณค่าและความสำคัญ ทางด้านวัฒนธรรม และยังมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองลำปางและประวัติของ ท้องถิ่น เพื่อต้องการให้คนในท้องถิ่นและประชาชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญ ทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าเชิงสถาปัตยกรรม ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยสังเกตเห็นปัญหา พบว่า คนส่วนใหญ่มีคติการบูชาพระธาตุแต่ไม่เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของประวัติศาสตร์และ ความเป็นมาของพระธาตุต่างๆ ในจังหวัดลำปาง โดยผู้ศึกษาศึกษาในเขตพื้นที่ 3 อำเภอ ได้แก่

⁵ การสัมมนาทางวิชาการ, ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา : สถาปัตยกรรมและแนวทางอนุรักษ์ : การสัมมนาทางวิชาการ; วันที่ 1-3 เมษายน 2536 ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ / สถาบันวิจัยสังคม, ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ สถาบันศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536), หน้า 4-6.

อำเภอเมืองลำปาง อำเภอเกาะคา และอำเภอห้างฉัตร ซึ่งถือว่าเป็นอำเภอที่มีความสำคัญและมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และบุคคลสำคัญของจังหวัดลำปาง จากการศึกษาในครั้งนี้ทำให้ทราบถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา รูปแบบสถาปัตยกรรม ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ตลอดจนคุณค่าคติความเชื่อของพระธาตุสำคัญ ในชุมชนต่างๆ ในการสักการบูชาของคนในท้องถิ่น ตลอดจนการค้นหาพระธาตุที่สำคัญ เพื่อเสนอแนวทางในการจัดการเส้นทางการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อทำให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสังคมและวัฒนธรรมต่อการเรียนรู้ การถ่ายทอด ข้อมูลความรู้ความเข้าใจ เพื่อให้เกิดประโยชน์สำหรับคนในท้องถิ่น หรือผู้ที่สนใจในการศึกษาเรื่องพระธาตุสำคัญในจังหวัดลำปางต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาบริบทเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา รูปแบบสถาปัตยกรรม ประเพณีและพิธีกรรม พระธาตุในจังหวัดลำปาง
- 1.2.2 เพื่อศึกษาคุณค่าความสำคัญ และคติความเชื่อของพระธาตุสำคัญ ตลอดจนเส้นทางและชุมชนที่เกี่ยวข้อง
- 1.2.3 เพื่อเสนอแนวทางการจัดการเส้นทางการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และการแสวงบุญพระธาตุสำคัญของจังหวัดลำปาง

1.3 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

- 1.3.1 ทำให้ทราบถึงบริบทเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา รูปแบบสถาปัตยกรรม ประเพณีและพิธีกรรม พระธาตุในจังหวัดลำปาง
- 1.3.2 ทำให้ทราบถึงคุณค่าความสำคัญคติความเชื่อของพระธาตุสำคัญ ตลอดจนเส้นทางและชุมชนที่เกี่ยวข้องในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเกี่ยวกับลำปาง
- 1.3.3 สามารถนำข้อมูลไปใช้เสนอแนวทางการจัดการเส้นทางการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และการแสวงบุญพระธาตุสำคัญของจังหวัดลำปาง

1.4 ขอบเขตการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตเนื้อหา

เป็นการศึกษาบริบทประวัติศาสตร์ความเป็นมา รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ประเพณี และพิธีกรรมคุณค่าและความสำคัญคติความเชื่อ ตลอดจนเสนอแนวทางการจัดการเส้นทางการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเกี่ยวกับลำปาง

1.4.2 ขอบเขตประชากร

ประชากรในการศึกษานี้คือ พระธาตุสำคัญในจังหวัดลำปางและประชาชนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนในเขตอำเภอเมือง อำเภอเกาะคา และอำเภอห้างฉัตร

1.4.3 ขอบเขตพื้นที่

ทำการศึกษาพระธาตุสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดลำปางโดยระบุ 3 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมือง อำเภอเกาะคา และอำเภอห้างฉัตร

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

พระธาตุสำคัญ หมายถึง เป็นสถานที่ที่ประดิษฐานพระเจดีย์ที่บรรจุอัฐิหรือกระดูกของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และมีความงามทางด้านสถาปัตยกรรมโดยเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองลำปาง และเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญต่อการกราบไหว้และการสักการบูชาของจังหวัดลำปาง

เส้นทางการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง เป็นการจัดการข้อมูลด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในรูปแบบการจัดการเส้นทางการเรียนรู้ในเรื่องพระธาตุสำคัญในเมืองลำปาง อันประกอบด้วยแผนภาพเส้นทาง รูปภาพ และข้อมูลของสถานที่ต่างๆ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในการจัดการความรู้ องค์ความรู้ การสื่อสารและการเผยแพร่ความรู้สู่ประชาชนและนักเรียนนักศึกษาต่อไป

1.6 การนำเสนอผลการศึกษา

บทที่ 1 บทนำ

นำเสนอความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา เรื่องการศึกษาพระธาตุสำคัญในจังหวัดลำปาง เพื่อจัดการเส้นทางการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม วัตถุประสงค์ของการศึกษา ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา ขอบเขตของการศึกษา และนิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษานี้

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และทบทวนงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เป็นการศึกษาค้นคว้าและนำเสนอสถานะภาพความรู้เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพระธาตุ ประเพณีและพิธีกรรม รูปแบบทางสถาปัตยกรรม คุณค่าความสำคัญคติความเชื่อของพระธาตุสำคัญในเมืองลำปาง โดยตั้งขอบเขตพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอเกาะคา และอำเภอห้างฉัตร ในจังหวัดลำปาง ตลอดจนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเสนอแนวทางการจัดการเส้นทางการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

นำเสนอกระบวนการวิจัย และเทคนิคที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วยรูปแบบการวิจัย ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ และแปลความหมายตลอดจนการนำเสนอผลการวิจัย

บทที่ 4 พระธาตุสำคัญในอำเภอต่างๆ ของจังหวัดลำปาง

บทนี้เป็นการศึกษาทั้งภาคเอกสารและภาคสนาม ในบริบทที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ประเพณีพิธีกรรม และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนคุณค่าความสำคัญ และคติความเชื่อของพระธาตุสำคัญ ในชุมชนต่างๆ ของอำเภอเมือง อำเภอห้างฉัตร และอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง จากการศึกษาในส่วนของภาคสนามและการสำรวจในพื้นที่ในแต่ละอำเภอนั้น ได้มีการคัดเลือกหาพระธาตุสำคัญของจังหวัดลำปาง ทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นมา ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุซึ่งประกอบด้วยหัวข้อต่างๆ ดังนี้

บทที่ 5 แนวทางจัดการเส้นทางการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และการแสวงบุญพระธาตุสำคัญของจังหวัดลำปาง

บทนี้เป็นการศึกษาและวิเคราะห์เพื่อเสนอแนวทางการจัดการเส้นทางการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยนำผลของการคัดเลือกและประเมินความสำคัญของพระธาตุสำคัญมาทำการศึกษาและสำรวจหารายละเอียดเพิ่มเติม เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับคุณค่าในด้านต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อพระธาตุและนำเสนอการจัดการเส้นทางการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายและประสบผลสำเร็จเป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นต่อไปซึ่งประกอบด้วยหัวข้อต่างๆ ดังนี้

บทที่ 6 สรุป

สรุปสาระสำคัญของการวิจัยในวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งอภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งต่อไป